

А 2009
18583к

Қайсар
ӘЛІМ

3

11 2005/18 5532

Кайсар

Кайсар

"Формат" Союзом
Октябрь-2007

Қайсар ӘЛІМ

СЕГІЗ ТОМДЫҚ ШЫҒАРМАЛАР ЖИНАҒЫ

3-ТОМ

Мәңгілік шер

Хикаят

Мықшеге

Хикаят

Сейітхан Темірбаев

Очерк

“Фолиант” баспасы
Астана-2007

ББК 84 Қаз 7-4

Ә 55

Ә 55 **ӘЛІМ Қайсар**
Сегіз томдық шығармалар жинағы. — Астана: Фолиант, 2007.
Т.3: Хикаяттар, очерк. — 252 бет.

ISBN 9965-35-157-0

Қаламгер Қайсар Әлімнің «Чернобыль қаһарманы» хикаяты 1989 жылы «кенестік цензура» сүзгісімен тең жартысы қысқартылып жарық көрді. Бұл томға сол шығарма бастапқы атауы «Мәңгілік шер» деген толық нұсқасымен кіргізіліп отыр. Онда Чернобыль атом-электр стансасында 1986 жылы болған апат өртін сөндіруде ерлік көрсеткен қостанайлық Леонид Телятниковтің (осы жанқиярлығы үшін ол Кеңес Одағының Батыры атанды) бейнесі жарқын сомдалған.

Көлік апатына ұшырап, екі аяғы сал болып қалса да, тілшілік қаламын тастамай «Торғайдың Маресьеві» атанған Қалиасқар Түктібаевтың өмірге құлшынысы «Мықшеге» хикаятына арқау болған.

«Сейітхан Темірбаев» очеркінде Кеңес Одағы Батырының майдандағы ерлігі мен өмір жолы баяндалған.

Ә $\frac{4702250201}{00(05)-07}$

ББК 84 Қаз 7-4

ISBN 9965-35-157-0 — (Т. 3)
ISBN 9965-35-154-6

© Әлім Қайсар, 1975
© «Жазушы» баспасы, 1975
© Әлім Қайсар, 1998
© «Ана тілі» баспасы, 1998
© Әлім Қайсар, 2006
© «Фолиант» баспасы, 2006
© «Фолиант» баспасы, 2007

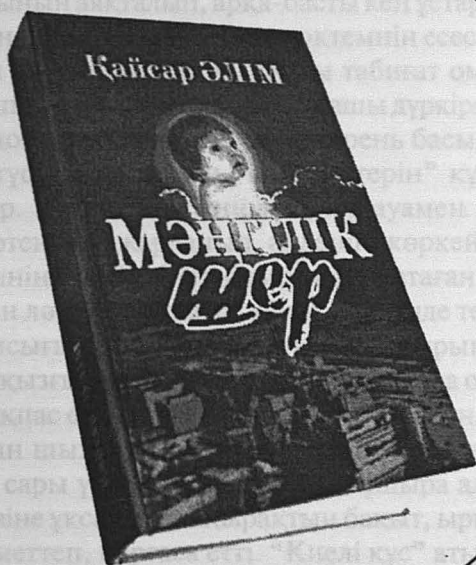
Мәңгілік шер

Хикаят

Автор

ПРОЛОГ

Приять қаласы 1986 жылдың Май мейрамы қарсаңындағы тәтті де думанды тіршілік қарбаласынан шаршап-шалдыкқандай болып, бір күні жұмыстан кеткендей еді... Той қамынан әлгіше... жұмыс арқасын аяқтап, арқа-басты көп ұстап, күнтізбені қарап, қалғандықтарын бірігіп өсетін бір сәтте, он күн... табиғат омырағына жаңа тағын-чәй... дүркірей түсіп, қалғандықтарын бірігіп өсетін бір сәтте, он күн... табиғат омырағына жаңа тағын-чәй... дүркірей түсіп, қалғандың көк түсі... "Құштар" қашырап шығарғалы тұр... үлкен төңкеріс айызын, ерте... көркейд тұрғын келеді. Түні... қалаған үй іштей... ұя салған... тербесткендей. Ұзын түн... осындағы көп... мыртқаны қыз... отыз-отыз бес күн миз бекітсе... тозағын шығым жанын шы... күн... шақа, сары... ды. Ол... өзине үк... ырмын бой түмәрдің... "Қиял құс" қыла қылау түсірмей ел... тыныштық, бақ, бейбіт... баянды өмір шотты... болыпты. Және... он жеті түрі, оны... әлсіздік ләйлек құстын "Қызыл қан... тынышты тағдыры қыңжылдай қоймаймы. Сол құрлыма сіңу қаулінен түңілгендей

*Чернобыль АЭС-і апатының зардабын
жоюшылардың рухына бағыштаймын.*

Автор

ПРОЛОГ

Припять қаласы 1986 жылдың Май мейрамы қарсаңындағы тәтті де думанды тіршілік қарбаласынан шаршап-шалдыққандай болып, бірауық мызғып кеткендей еді... Той қамынан өзгеше болдырып, бар жасауын, сұлулығын, інжумаржан сипатын толған айдың сүттей жарығына аймалатып маужырап жатыр. Сәуірдің жиырма алтысына қараған түн. Жұмыс аптасының аяқталып, арқа-басты кең ұстар екі күнге тізгін ұстатқан шағы. Кеш шыққан көктемнің есесін осы бір соңғы он күн толтырып, тұнжыранқы табиғат омырауына жақұт тағынып шыға келген: талшын ағашы дүркірей гүлдеп, қарағанның хош иісі мұрын жарды, сирень басы бүрленіп ақшыл, көк түсті быжынаған “көбелектерін” құшырлана ұшырғалы тұр. Припять осынша жұпар ауамен көкірегін шайынған, ертең бір ажарланып, әлденіп, көркейіп тұрғысы келеді. Түннің осы бір бал тыныштығы жатаған үй шатырына ұя салған ләйлек құсты да жұмақ бесігінде тербеткендей. Ұзын тұмсығын жауырынына төсей, бауырындағы қос жұмыртқаны қызғыштай басып отыр. Осылайша отыз-отыз бес күн міз бақпас еді, ұрпақ қалдыру ұлағатының тозағына шыбын жанын шыжғырып, сарқып-ақ берер қуатын. Тек қызыл шақа, сары үрпек балапандарын ұшыра алса жарды. Олар да өзіне ұқсап әр шаңырақтың бақыт, ырысын бой тұмардай қасиеттеп, қорғаса етті. “Киелі құс” атына қылау түсірмей ел үстіндегі тыныштық, бақ, бейбіт тұрмыс, баянды өмір шаттығын үстесе болыпты. Жарық әлемде он жеті түрі, оның ішінде елімізде екі түрі ғана кездесетін ләйлек құстың “Қызыл кітапқа” жазылған аянышты тағдыры қынжылтпай қоймайды. Сол құрдымға сіну қаупінен түңілгендей

болғанда бауырына басқан қос жұмыртқаның соңғы кезде табы қызыл шоқтың жалынындай тынышсыздандырып, әлдебір бүлк-бүлк өмірдің нышанын байқатардай еді.

Үй шатырының ұшар басының үшкіліне алып астаудай етіп қонжита соққан ұяда тыпыр етпестен жатқанына жиырмасыншы күн. Енді екі апта тозақ отына қақталса, осы шырғалаң азапты бір сәттік лебімен желпіп ұшырып жіберетін сикырлы секунд та алыс еместігін сезеді. Қос балапан қос қанатына қосымша әл-қуат берер. Туған мекен, ашық аспан шаттығын үстей түсер. Адамға да, құсқа да пана болған мына шаңырақта қос мұнлық ғұмыр кешіп жатыр еді. Екеуден екеу. Біріне-бірі сүйеніш таяғы секілді. Ләйлек құс осы шатырға ұя салғалы бұл отаудан әлдебір бүлдіршіннің күміс күлкісін есіткен емес. Табалдырық тоздырып, бейсауат келген ешкім де көріне қоймайды. Томсырайған тұйық бір отау. Терезелерінің өзі өзгеше қасірет, қайғы шеккен адамның көзіндей болып, суық ызғар шашады. Жылда көктем лебі лекіп, алтын шуақ төгілісімен әлгі қос мұнлық біріне-бірі сүйенісе жүріп үй жиһаздарын аулаға шығарып, ауа сорғызып алады. Жуырда да сол ғадеттерінен танбай әлекке түсті. Кейуана шынылы суретті айнадай жалтыратып сұртті. Одан қос бейне жылы ұшырар еді. Бастарына үшкір кепке киген. Шекесінен аспан жұлдызындай бір өткір белгі от шашады. Омырау, кеуде тұсын жылтыр қара таспа белдікпен айқұш-ұйқыш тартып тастаған. Өндерінен әлдекімге деген өшпенділік табын жазбай оқуға болады; тәкаппар, қайсар, сұсты... Кемпірінің қасына шойнандап шалы келді. Қолындағы ақ шыт көлдей шүберекпен кемпіріне сенбегендей шыныны тағы ысқылай бастады. Белі шыдатпады білем, тез шайлығып қалды да сәкіге отыра кетті. Алқынысы қатты. Кәрі кеуде ессіз жұрттағы есік көсігіндей сықырлайды, бебеулейді, безек қағады. Шалды өксік қысты. Енірегенде етегі толып, құсадан налып көз жасын селдетті. Кейуанадан да әл-дәрмен кетті. Күзгі ызғырықта үзіліп түсер жапырақтай дірілдеп, дірдек қағады. Қалт-құлт етіп, шалының қасына жайғасты. Қолында шынылы сурет. Қос бейне әлдебір сағыныш сазын есіп қоя бергендей. “Құлындарым-ау, сол!” деді кейуа-

на көкірегі қарс айырылып. Қан-сөлсіз, кезерген ернін тағатсызданып шыныға төсей берді. Аймалап өбіп, ақылынан адасқан кісіше ықылық атты. “Қой, бейбақ! — деп зекіді шалы ананың шыныны жапқан аппақ, қудай шашын күлтелетіп жинап. — Қой деймін! Құдайдың көзі су соқыр болмаса, осыған дейін бір көрер еді бізді, шапағатын тигізер еді!..”

Ана зары әудем жерге жетіп жұтылды. Ләйлектің жаны түршігіп, ұясында отыра алмайтындай хал кешті. Басы бос болса ғой, әуелеп ұшып кетер еді. Күнге талмай қанат қағып, оның алтын кірпігінен мына қос мұңлыққа ем дарытар еді. Күн-Анадан жалынып-жалпайып, әлдебір құдіреттің күшімен қос бүлдіршінге өмір сыйлар. Сонда: “Біз тіріміз, ата-ана!” десіп, шынылы суреттегі қос бауыр ғайыптан тіл қатса... Шайқалған шаңырақ қалпына келер. Қуанған мен қорыққан бірдей. Есіл бейбақтар есін жия алмас... Ләйлек мұның құр қиял екенін біледі. Біле тұра “е, сондай күн туар ма еді” деп тілейтінін қайтерсің. Өзінің құтты ұясын қонақтатқан қасиетті шаңырақ еді. Қаншама балапандарын ұшырды. Енді бауырындағы қос жұмыртқа қызудан жарылып, шайқалса... Қос мұңлық бір жасап қалар. Балапандарының қыбырын сезгенде олар қос қолдарын күн қағар қылып, сұқ саусақпен нұқи мезгесіп қалай мәз болады десеңізші. Қос қарашығы от-жалыннан аман-есен оралғаннан бетер күйгелек қағады. Солардың биыл серпілгенін тағы бір көрсе... “Адамдарға қуаныш сыйлағаннан артық не бар?” Сол үшін өмір сүретіндей.

Түн ортасы ауа бастады. Ләйлекті ұйқы қысып, қатты маужыратты. Манай қаракөленке. Желсіз, тынық ауа мас қылатындай. Бір мезет... жеңіл дүмпу түнгі тылсымның қалтқысын дір еткізгендей болды, іле алапат күрсіл жер дүниені тітірентіп шарабал жасын — отын жанықтыра ағын-селдей тосыннан өрге шапшысын. Бұрқ ете қалған қан-қызыл өрт бұлты саңырауқұлақтай түрге еніп бірауық зорайып тұрып алды да, сәлден соң түйе шудасындай желпілдеп, жел ығына жапырылып жөнеле берді. Ләйлек таң қалды. Талай өртті көріп жүр, бір үйлі жан отқа да кеткен. Түтіні қолқаны атып, лоқсытатын. Миды шайқалтып, көк запыран жүректі

түйнейтін. Мына өрттен қонсы иіс сезілмейші. Ізінше машиналардың үрей алар ысқырық, гөй-гөйі, адамдардың ащы айқай-шуы қосыла шығып түннің түндігін дауылдай керіп, көтеріп айналаны әлем-тапырық қылып жіберді. Ләйлек үркіп, елегізгенімен, ұясын тастап кетпеді. Қасиетті құс не қиындықта да бауыр басқан мекенін қимайтын берік қалпын бұзған жоқ. Оның адамдарға жақындығының бір белгісі де осы еді. Адамдардың ләйлекті сүйіп, аса қадірлеп “адал құс, бақ-құт қоритын бейбіт өмір сақшысы” дейтіні де сондықтан болар, бәлкім. Сол асыл сенімге дақ түсіргісі келмегендей бейкүнә ләйлек қанатына қорғасын құйып алғандай, ұясына тастай бекініп жата берді.

БІРІНШІ БӨЛІМ

I

Киевтің солтүстігіне қарай жүз елу шақырым жерде ит тұмсығы өтпейтін орман саясында жауыннан кейінгі дүркіреген саңырауқұлақтай тез өсіп, бой түзеген жас қала ұйқы құшағында еді. Түнгі 1 сағат 23 минутта өзіне зауал төнерін де сезер емес.

Ең алғаш мұнда Курчатов атындағы көшенің сымдай тартылып түскеніне де міне, биыл аттай он алты жыл. Оның есімін әркім қастерлеп, жадында ұстайды. Себебі осында тайлы-тұяғымен энергетиктер тұрады. Қиын да аса қауіпті мамандық иелерінің совет ғалымына деген ілтипаты зор. Ол салып берген жолмен атом игілігін бейбіт өмір қажетіне жаратып отыр. Припятьте В.И. Ленин атындағы Чернобыль атом-электр станциясының орналасқанына әркім-ақ марқайып, мақтанған. Әлемде осындай қуаты буырқанған үш жүз жетпіс төрт атом-электр станциясы бар екен. Елімізде ғана қырық бір энергетика блогының жүрегі соғып тұр. Соның бірегейінің мерейін көтерген отыз үш ұлт өкілінің берік достығы, ыстық бауырмалдығы, атом құдіретін бейбіт өмірге бағындырған тегеуріні баршаға мәлім. Тұрғындарының орташа жас шамасы жиырма алтыдан аспайтындығы да қала өмірінің ғажап романтикасынан, оптимистік бітім-болмысынан, гүлдей сұлу көркінен хабардар етері хақ. Күнге алақан жайып, ертеңіне елендей түскен үмітті қала еді... Жасыл шырша, ақ балтырлы қайың, хош иісті қарағай, самырсын аясынан зорайып, еңселеніп көрінетін тоғыз қабат үйлер жарылыс дүмпуі шыққан станция жаққа үрейлене көз тігіп қалғандай ма? Шудалана түскен түтіннің қою бұлтын жел жұлмалап, түтіп әлдеқайда маңытып барады. Улы

тырнағының шеңгелін Жер-бесіктің тербеуіндегі барша ғалам, тіршілікке аяусыз батырып, жойып, матап, өшіріп тастайтындай айдаһар-ажал кәрінен қаймықпаған Припятьке қайран қаларсыз! Оның жауырын сыртында қалқаланып, күллі ел, әлем тағдыры қыл арқанға ілініп тұрғандай еді.

Қаланың бір тұрғыны Леонид Петрович Телятниковтың отбасы бұл түні ұзақ көз ілмей, абыр-сабыры басылмай жүріп алды. Тек он жасар Миша мен одан екі жас қалқыңқы Олег жастыққа бас қойғанымен бірден ұйықтап кетпей, маужыраңқы күйде алма-кезек жауаптасып, сөйлесіп жатыр.

— Ертең балыққа барамыз ғой, тұрмай қаласың, — деді үлкендік танытып Олег. — Мысық пырылына бас әйда!

— Ей, оны өзім де білемін, — деді Миша есіней түсіп. — Папам сенен бұрын маған айтқан. Демалысының екі-ақ күні қалыпты. Ех, тағы бір ай болса ғой...

Сәл үнсіздіктен кейін Миша қайта сыбырлады:

— Олешка?

— Ау.

— Осы жер бетінде біздің Припять өзенінен артық өзен бар ма екен?

— Толып жатыр!

— Соқ, өтірікті! — деді дауысына әл біткен Миша жастықтан басын жұлып алып. — Припятьқа ештеңе жетпейді!

— Лена, Енисей, Обь өзендерін қайда қоясың, — деп өршелене түсті Олег. Жағрапиядан есінде қалғандарын екшеді. — Ұзындығы 775 километр ғана. Полесье өңірімен ағып, шектеледі. Ал аналарды айтсайшы.

Миша кереуетіне тіктеліп отырды:

— Соларынның бойында атом-электр станциясы салынған ба? Припять өзені ше, атомнан қорықпай ағады. Мықтылық демей көр!

— Оған келісуге болады, — деді Олег өрши түскелі тұрған даудың басына су құйып. — Жатайықшы енді...

— Бір сауалым бар. Сосын жатайық.

— Айт, қане.

— Сен жағырапияға мықтысың. Әлгінде өзін айтқан Полесьені жапылама түсінсем де мәніне нақты жетік емеспін. Соны сұрағым келеді.

Олег ойланбады. Белоруссия республикасының оңтүстігі мен Украинаның солтүстігін алып жатқан орманды алқапты Полесье деп атайтынын, оны бойлап негізінен Припять, Днепр, Десна өзендері ағатынын тәптіштеп, топырағының күлгін, лайлы-батпақты, шым тезекті-батпақты, карбонатты болып келтінін жіктеді.

— Осы жеткілікті ме? — деді ақыр аяғында болдыртқан кейіппен Олег.

— Қалғанын ертең, өзен жағасында айтасың! — деді Миша еркелігін бұйрық райына ойыстырып.

Леонид Петрович бөлме есігін сығалап ашқанда балалары тәтті ұйқының балын сорып, талмаурап жатқандай еді. Пыс-с-с... Біркелкі қағылған кеуде көрігі жан тыныштығын ұйытып, әл берген тылсым сәт. Көмескі сәуледен жүздері бозамықтанып көрінді. Алаңсыздық иірімі тұңғиығына батыра түскендей ме? “Ұйқыларын бұзылмасын, балаларым!” деп іштей күбірлеген әке желкілдеп өскен құрақтай қос бүлдіршінінің ертеңіне қас-қағымда көз жүгіртіп, үміт әлдиіне тербелгендей болды.

Былтыр жаз мектептен босасымен, екеуін Черкасск облысындағы нағашы аталарына жіберіп алған. Аяқ-қолдары күс-күс, беттері жарылып, қара қайыстанып келді. Кәдімгідей шаруа торының қамытын киген. “Шалғы тарттық”, “шөмеле үйдік”, “картоп түбін қопсыттық” деп жарыса сөйлегенде келіншегі Лариса бұған көзін қысып қойып: “еңбек құдіреті деген осы, елітіп алған түрлерін қара” деді де келесі жазда тағы жіберіп, ауыл тіршілігіне үйрете беру жөнінде тілек айтты. Қуана құптаған. Құптамағанда ше? Осы қос шырағы дәл өзінің пешенесіне жазылғандай тек қала төңірегін ғана айналсоқтап қалмаса жарады. Ауылда — Боровской ауданындағы Введенде туғанымен, мектеп табалдырығын алты жасында Қостанайда аттады. Одан әрі Свердловск, Москвадағы инемен білім құдығын қазған қиямет асу-жылдар, Рудныйдағы инспекторлық міндетін өтеу белестері, кейін, дәлдеп айтқанда 1983 жылы осы Припятьтен бір-ақ шығуы — бәрі-бәрі қала сағалаған күндер іспетті. Онысын пәлендей сөкеттікке таңып жатқан бұл жоқ. Оқу, қызмет бабы қай қыр-

дан асырмайды, қай жердің дәмін татқызбайды. Өртшілікті басыбайлы кәсіп етіп алған ол елгезектігімен, көнбістігімен көнтерлілік танытып жүре берді. Мұнысына өкінбейді, тек бір пендешілігінің түрі мынаған саяды: “Қала мен дала емшегін тел еміп өсер ме еді?” Тында туып, егіннің қалай өніп, жетілетінінен бейхабар замандастары үшін өзі қызаратын. Төрт түлік малдың түрін кітаптан ғана түстеп, алдынан алмайып шыға қалса жабайы аң көргеннен бетер оскырынатын бір жерлесін білуші еді... Бұл не? Мән бермеушілік пе, әлде тумасынан қалыптасқан енжарлық па? Әлгіге былайша пысықтап, ақыл айтқаны бар. Белгілі жазушы Бруно Ясенскийдің нақыл сөзін жадында ұстаған еді. Соны айна қатесіз қайталады: “Дұшпандардан қорықпа – өзер болса атып кетер, – достардан қорықпа – өзер болса сатып кетер, қорықсаң немқұрайдылардан қорық, олар атпайды да, сатпайды да, бірақ жер бетінде сатқындық та, кісі өлтіру де солардың үнсіз келісімімен болып жатады”. Санадағы, ойдағы енжарлық рухани мешелдікке апарып тірейді. Түйсікті семдіріп, жалпы болмысты тоқырау тұңғиығына шым батырады. Сол енжарлықтан мына екеуін әлсін-әлі сақтандырғысы келеді. Елдің, жердің тағдырына, қаланың, даланың өткені мен бүгініне ден қойып, ертеніне аландап өссе дейді. Шаранасы Рудныйда түскен бұларды шаруаның қайрағына жанып алуға ден қоюы да азаматтық асыл сезімнен туған рухани қажеттілік. Өз бойындағы кемшінді бауыр еті – балаларының есесімен толықтыруға ұмтылу да табиғи шешімнің келістілігі шығар. Осындай оймен Леонид Петрович бөлме есігін жауып, қолтығына қысқан “Бөгелекті” жүре оңтайлап, ашып оқуға ұмсына бергенде жуынханадан Лариса Ивановнаның сергек дауысы шықты:

– Келсейші бері, неге тым-тырыс қалдың?

“Осының да кір-қоны бітпейді. Түнімен алысса да, алақаны желінбейтін бейнетқор жан”. – Күйеуі осы оймен келіншегінің жанына жетіп барды. Лариса Ивановна жұп-жұмыр денесін жұтындырып, кір жуып жатыр еді. Үстіндегі омырауы ойылған жеңіл көйлегі терге малшынғаны сондай беліндегі алжапқышымен қоса тінденіп, мүше-мүшесін бөлектеп, “қайран жиырма бестің” жалынына шарпи түседі.

“Әйел біткеннің ғажабы ғой, бұл! — “Күйеуі оны жаңа көргендей сұқтаньп тұр. “Сені өлердей сүйетінімді білесің бе?”

Лариса Ивановна жүректе желпінген осы сөзді естіп қойғандай күйеуіне жалт қарады. Көкшіл көзінен жасын ойнап тұр: “білгенде қандай, асылым!”

— Шаршадың ғой, ертең де күн бар, — деді Леонид Петрович келіншегінің тершіген маңдайын алақанымен жеңіл сипап. — Дем алсайшы.

— Балыққа апарамын деп, желіктіріп қойдың емес пе?

— Кел, онда екеулейік! — Леонид Петрович білегін түрініп шыға келді. — Әкел бері ұшын, сыққанның көкесін көрсетейін. Міне, былай ма?

Жастық тысында бедерленген алуан гүлдің кескіні адам аяйтын халге түсті, умаждалып, жапырылып, түте-түтесі шыққандай.

— Левчик, таста, сонша сығып қайтесің, — деп қалды шыдамай Лариса Ивановна.

— Бәтір-ау, ненің аянышы ол?

— Гүл біткенді аяймын! Жансыз болса да жарасымы қандай еді! Жарар, өзім-ақ...

Дәл осы мезетте әлдеқандай жеңіл жарылыстың дүмпуі жүректі тырнап өткендей болды. Сөйткенше болған жоқ телефон шоқ басқандай шар ете қалды. Неге екені белгісіз Леонид Петрович төбесінен мұздай су құйып жібергеннен бетер қалтырап кетті. Дірілдеген қолымен от көсегендей болып, телефон тұтқасын көтерді. Арғы жақтан диспетчердің абдыраған азалы дауысы құйқаны шымырлатты.

— Машина залынан өрт шықты!.. Төбе жанып жатыр! Жасақ жіберілді!..

— Маған дереу машина келсін! — деді салмақты үнмен Телятников. Дәл осы секундтан бастап Чернобыль АЭС-ін қорғау жөніндегі әскерилендірілген өрт бөлімшесінің бастығы ретінде өзінің пешенесіне тілмен жеткізгісіз ауыр сынақ түскенін сезді... Абдырауға болмайтын еді. Сабырлық керек. Уақыттың қымбаттығын, ұрыста тұрыс жоқтығын түсінбеді. — Жеке құрамды түгел көтер! Неғұрлым шапшаң! Мен шықтым, міне!

Лариса Ивановнаның түрі қу шүберектей боп-боз, қан-сөлсіз. Судан шыққан балықтай ауа жетпей, аузын ебедейсіз ашып, көзі аларған күйі буын-буыны босап бара жатты. Жеті түн бойы аяғынан сарсылып кір жуғаннан ба, әл-дәрменнен лезде айырылып, дірілдеген тізесін бекіте алсайшы. Бір сұмдықтың болғанын сезеді, сұрайын десе тілі түскір күрмеліп, ырқына көнбеді.

— Несіне үрейленесің? Қорықпа! — деді Леонид Петрович жиналып жатып. — Болар іс болды! Станция жанып жатыр! Өзіңе, балаларға абай бол!

— Левчик! — дегенше болған жоқ, есік сарт етіп жабылды.

II

Айқасқа бірінші болып Телятников бөлімшесінің лейтенант Владимир Правик басқарған жасағы түсті. Бес минуттың о жақ, бұ жағында жасағын сайлап Виктор Кибенок та жетті. Жалақтаған өрт тілі төрт блок түгілі түнгі аспанның өзін жұтып, жалмап қойғысы келгендей өрши шапшып, қаны тамған қанжардай сұс-айбатымен түнілдіріп, зәре-құтты қашырардай.

Жиырма сегіз өртшіні бір механизмнің тетігіндей июкьюсыз басқарып жүрген Правик пен Кибенок бастапқы міндеттерін мүлтіксіз орындады. Машина залының қия жартастай биік қабырғасын қапталдай баспалдақтар, көтерілу жабдықтары қас қағымда қойылып та үлгерілді. Осының бәрін өртшілер ұйтқи сокқан алақұйын түтінге қақалып-шашалып жүріп тиянақтаған еді. Қауіп-қатерден тайсақтап, жан сауғалаған жоқ. Өрттің өзінен бетер өршелене түсіп, ақыл-айламен жалынның алдын орағысы келеді. Шегінерге жол жоқтығын түйсінеді. “Бұл өрт жай өрт емес, радиация апаты!” деген үрейлі сөз сыртқа шықпағанымен, әр көңілді күпті ететіні аян. Көзден ұғысады, жүрекпен тіл қатысып “күллі ел тағдырына жауаптымыз!” деген ақтық шешімді нақты қимылмен түйіндеуге әркім жанын пида етпек. Айқас алаңында өмір мен өлім шарпысты. Жалынға оранған стан-

цияның арсыл-гүрсіл, от-демі: “екінің бірі” деп екілене түсетін секілді. Иә, не өмір, не өлім!

– Төбеге шығатын жолды қауіпсіздендіріп, қамта-ма-сыз е-е-ту кер-ек! — деді жүзінен үнемі ізгілік нұры тамып тұратын Правик ұйтқи соққан түтінге қақалып. — О-о-ған қа-лай... — Әстемелете түшкіріп, түкірігіне шашалды да “қарайсың” деген сауалын жеткізе алмай қалды.

Кибенок оның өзіне ақыл салып тұрғанын тез ұқты да:

– Дұрыс шешім! — деп құптаған күйі жанына ұйлыға жиналып, абдырап қалған жігіттеріне басқыштың келесісін даярлауға әмір етті. — Өрт ұясы төбеде!.. Төртінші блоктың төбесінде!.. Соған жетуіміз қажет! Қане, болындар!

Өртшілер даярлыққа кірісіп кетті. Орталарынан оқшау жырылып, сүмірейіп тұрған біреуіне Кибенок жекіріп жіберді:

– Саған бұл әмір жүрмей ме?

– Жүрегім дауаламайды, жолдас лейтенант!

– Мұндай ездiгiндi ертерек бiлгенiмде, әттен!

– Жолдас лейтенант, өрт апатына көзсіз қойып кетуге болмайтынын білесіз — деді шегір көз Сличенко түсін суытып. — Уставта өртшіні ажал аузына айдап сал деген бір ауыз сөз жоқ. Керісінше, қысылтаянда өмірін сақтауға қам жасау керек! Бұл жай өрт емес, радиация өрті ғой... Ынтасызды ықтырып жұмсағанмен, ондыртпайды бәрібір.

Тәжікелесіп тұратын жер емес, Кибенок оның жолын бөгемеді. Сұқ саусағын шошайтып, “кет, қаранды өшір!” дегендей сұстанды да өртпен арпалысып жүрген Правикке жүгіріп келді.

Алғыр командирлер даярлықтың қапысыз жүргізіліп жатқанын жіті шолып, енді өзгеше бір тың шешімнің қажеттігін көзбен ұғысты. Тағдыр оларға қас-қағымдық есеп шартын ұсынған еді... Неткен ғажап ұқсастық, әлде ерлікке барар жол дара бола ма, екеуі де іштей түсіністікпен “тәуекел” дескендей, бір-біріне қарады. Жанарларында үміт оты тұтанғандай.

Тау сілеміне сілкінгендей, жинақылық, құмарлық танытқан қос қыран ажал тозанын үрлеген сонау биікке — жетпіс бір метрлік тозақ көмейіне тайсалмай назар салды да, “кеттік

онда” деп сертгескендей, басқыштармен батыл өрмелеп тартып берді. “Жағдайды жете зерттеп, біліп алмай қарекет қылу өртке өзің барып түскенмен тең”, – деп жиі айтатын еді командирлері Телятников. Жайшылықта ескертіле салған осы бір сөз жүрегінде жалау болып желбіреп, қасиетті ұран күшіне айналғанын сезді Правик. “Майор үйінде болса жарады”, деп кезерген ерінің тілімен жалап сыздатып алған Кибенок та Телятников жайлы аңсаумен ойлап, тосыннан қуатқа кенелгендей болды.

Бұлардың жалғыз білетіні – майор Телятниковтың демалыста екендігі. Ішкі есептері бойынша ол екі күннен соң, алдағы дүйсенбіде жұмысқа шығады. “Мүмкін, Қостанай жақтан бір аптаны ертерек қамдап оралған болар...”. “Жол шаршатады. Жұмыс алдында одан ес жиып, қалыпқа келіп алмаса, бір ай тыныққаның зая кетеді” – деп жылына бір рет сағындырып, сарғайтып келетін демалыстың әрбір минутын бағалайтын Телятников неліктен елінде жатып алар екен?!” – Дүркірей көтерілген дүдәмал сұрақтарға басу айтар дәрмен жоқ. Ендігісі өздеріне байланысты екенін іштей ұғысты. Қандай амал, тәсілмен болса да өрт жолын кесіп тастау керек. Бұл ең бірінші кезектегі міндет. Әйтпесе төртінші блоктың сол қапталындағы жапсарлас тұрған үшіншіге от тиюі мүмкін. Атай көрменіз, онда іс тіптен насырға шабады. Бұғалыққа көнбеген өрттің әлем тағдырына әмірін ойнатып шыға келері анық! Содан сақтасын!

Сағатына көз жүгірткен Правик: “Мына тажалға бес минут қалай шыдас бергенбіз!” деп іштей таң қалған күйі Кибенокқа іле тіл қатты:

– Виктор, өзің жеттің, енді бірдеме қылып негізгі күш келгенше амалдармыз. Жасағың түгел ме?

– Он үш өртші кірісіп кетті! Өзінде ше?

– Он бес! – Правик машина залына қарай жүгіре жөнелді. Соңынан Кибенок та салып келеді. Екеуі де екі жасақтың бастығы. Жоғалған әр секундтың апаттың пайдасына шешілетінін жақсы біледі. Білгендіктен де жүгірген бойы қысқа жауаптасып, ақылдасып қояды.

— Машина залы арқылы төртінші блоктың әу-жайын байқайық! — деді Правик өкпесін өшіріп келе жатса да алқынып, демікпей.

— Блокқа тақай алар ма екенбіз? — Кибенек күдіктенді. Бірақ райынан лезде қайтты. — Ал жақындап бардық делік. Сосын не істейміз?

Жасынан сыралғы еді бұлар. Тел қозыдай бірге өсті, түйдей құрдас. Екі елі ажырамай жүріп училищені тәмамдады, қызметті де бірге бастады. Тағдырдың жазуын қараңыз енді, апат табалдырығын да бірге аттап тұр. Қабақтан ұғысатын дейтіннің нағыз өздері еді.

— Виктор, сен радиацияны еске салып келесің-ау, осы? — Правик жүгірісін тежемей досына қарады.

— Оны да ойлаған жөн!

— Демек, өлімнен қорыққаның ғой.

Не десе екен бұл зауал сұраққа. Өлімнен, дәл қазіргі аранын ашқан өлімнен қорықпайды Кибенек. Артында шегінерге жер жоқ. Атом апатының қара бұлтты тозаңынан, радиоактивті сәулесінен жапа шеккелі жатыр қалың жұрты. Сол тозақтан арашалап қалудың алғашқы сынағы мына өздеріне — жиырма сегіз өртшіге зіл батпанын батырып тұр емес пе? Москваны жауға бермей табан тіреп ұрыскандардың саны да — жиырма сегіз еді ғой! Жай бір кездейсоқтық па? Әлде, ерлік атаулы егіз туа ма? Ерлік! Өлімнен жасқанбайды Кибенек. Тек, сақтанғысы келеді. Жиырма бестің қызығын түгеспегені үшін, ата-анасының аманатын әлі ақтай қоймағаны үшін, сүйікті Танясының өзіне деген шексіз махаббаты үшін өмір сүргісі келеді. Сол үшін сақтанбай болмайды! Кеше ғана емес пе еді, атқан таңы — Таняның үлбіреген ерінін құлағына тосып, жібектей үнімен ақырын ғана: “әке боласың, момақаным” дегені. Сол үшін өмір сүрсем дейді. Ең қасиеттісі — Ұлы Отанын қолдан гүлдендірсем, адал теріммен әлдендірсем дейтін асыл арманы жүрек лүпілін сәт сайын шындап тұрғандай. Жүрек әмірін орындау үшін өмір сүру керек! Сол үшін де сақтанғысы келеді.

— Сақтық керек, Володя, — деді Кибенек ойын жинақтап. — Сақтанғандық өлімнен қорыққандыққа жатпайды.

Правик тәжікеге басты:

– Өзіңді сақтағаның – өзгені өлтіргенің!

Кибенок қасарысты:

– Өзгенің өміріне араша түсу үшін де сақтануға міндеттіміз.

– Қолды кеш сермеп, қапы қалмаймыз ба?

– Радиация – жалмауыз! Онымен сақтана отырып күресу өртшінің өнеріне сын. Кім айтып еді мұны? – Кибенок Правикке мойын бұрды.

– Майор Телятников!

– Ендеше бос сөзді қоялық, Телятников айтса... қалай еді?

– Қалт айтпайды! – деп Правик тер жуған ажарлы жүзін алақанымен сылып өтті.

Телятниковтың өзі жоқ болғанымен сөзіне тәк тұрысты. Бұл нені аңғартады? Ауызы дуалы ақиық азаматтың абыройын асырмай ма? Шәкірттерін шен-шекпеннің үрейімен емес, көңіл күйін дәл шерітіп, шеберлікке шындайтын шыдамды адам осы бөлімшеде екеу болса сыңары, біреу болса бірегейі сол-тұғын.

Правиктің әлі есінде... Қолданбалы өрт құралдары спорт түрінен аймақтық жарыстың мәресі туған шешуші сәт еді. Абыр-күбір, алып-қашты сөз көбейіп, жеңісті күні бұрын киевтік өртшілерге теліп қойғандардың шекесі қызып, желпініп тұрған. Осы болжамды растағандай етіп припятьтықтарды дүрбелеңге салған тосын жағдай найзағайы жарк етті. Ең соңғы сынның дәл алдында алтыннан қымбат ұпайды әперетін Правик жаракаттанып қалды. Команда мүшелері бір уыс болып үрпиісіп, үрейленді. Жеңісті қолдан сырғыту оңай ма? Жыл бойғы төккен тер, жұмсалған уақыт қайтарымызсыз қалғаны ма? Бәрінен бұрын намыс күйігі шыдатар ма? Осыны ойлағанда Правиктің бойын ыза бұды.

– Тайған тобықпен де шойнандап саптан қалмас едім-ау, әттең, жібермейді ғой! – дегенде жүзі ток ұрғаннан бетер қаракүренденіп кетті. Ызғарлы көзқарасынан “не амал бар, айтсандаршы?” дейтін қиналыс сезіледі. Өзін қаумалаған жан достарына жанар қадады. Бәрі де “қолдан келсе тайынбас

едік” ұшқынын аңғартып сан соғады. Үнсіздікті өзі бұзды — Командирдің уәдесі осы бүгін емес пе еді?

— Киевтегі жиналыстан босасымен қанат байлап жетем деген. — Өртші-спортшының бірі осы дағдарысқа тап өзі кінәлідей мінгір етті.

— Бір алмастырса, командирдің өзі алмастырады! — Екінші біреуі Правиктің, оның жанашырларының жан күйзелісін жеңілдеткендей болды. — Жетем десе, темірдей тәртіпті адам, қара да тұр, жетеді! — Танданғаннан даусы қатты шықты. — О, құдайым, әне, елес пе, өзі ме, жетті!

Шағын шоғыр шайлыққан көңіл керегесін тосын шаттықтан керіп жіберіп, сүйікті командирлері Телятниковты алқа-қотандауға әзір тұр. Гу-гу жанықты.

— Кімді айтса, сол келеді деген.

— Жүрек сездіреді ғой!

— Сәгін салса, жеңіс қолда...

— Сәуегейленбе!

— Жол кеспе!

“Бұлары несі? Бұтарланып қалған томардай дөңкиісіп тұрғандарын қара! Кубоктарын көтеріп, көңілді өсіре ме десем, қамықтырмаса не етті? Правиктің жатысына жол болсын! “Қара арғымақ арыса, қарға адым жер мұң болар” деп қазақ достарым айтқандай, соның кебін кимесек жарады. Осылар мені сайысқа үгіттеп жүрмесін...”

Телятников бұл сөздерді әлгі топқа он қадамдай қалғанда ішінен күбірлеп айтқан еді.

Жағдайды жапа-тармағай мәлімдеді. Телятников екі оттың ортасында қалды. Спорттық бапсыз тәуекел етуге батылы жетпеп еді. Мыналар қиылып өтінді. Өзінің де делебесі қозды.

Командирдің көнгенін байқап, бәрі шу ете түсті.

— Жолдас майор, алдыңыздан жарылқасын!

— Қиналғанда өзіңізге сенуші едік!

Телятников “жә, даурықпандаршы” дегендей, жүзін қатайтып, спорт киіміне қол созды. Жан ауруына тістеніп, шыдас беріп жатқан Правикке оның бұл кейпі жеңіске қол созғандай болып көрінді. “Ешнәрседен тайсалмайтын

өртшінің мінезінен айналдым” деп командиріне тілеулес болып, риза күйде қалды.

Телятников бар күшін сарқып-ақ берді. Қайран болмады бірақ. Бапсыздың бағын байлағандай еді. Кедергілі қашықтық әл-дәрменін сығып алды. Сөре сызығы... Жалт ете қалған әлдебір өкшеге маңдайын жалата гүрс етті... “Кеш, кеш қалдым!” Өзегін тілгілеген ащы өксікпен қоса ытырылған осы сөз келесі бір жеңісті сәтті жіпсіз тартып, жақындата түскендей еді...

Правиктің есінде қалыпты. Сол жолы Телятников өзінің қатты қамыққанын әзілмен жібітіп: “Жеңіліс дәмін татқанда дұрыс, жеңіске шапақтайды”, – деді. Правик оны жұбатқысы келді: “Бұл жеңіліс жеңістен өткін, майор!” Телятников бұған үнсіз көз тіккен: “Өртші өзеурегенді ұнатпайды”. “Правик те жанар қадасып, пікір жарыстырды: “Сайыстан бас тартсаңыз қайтер едік? Сол үшін басымызды иеміз!”. Майор жүзін жылытты: “Намыс отына қақталмаған өртші түптің түбінде өрт табасында шыжғырылды!”

Правик командирін жан ағасындай ыстық көріп, құшақтай алды...

Дәл қазір машина залының тас еденімен тарп-тарп жүтіріп келе жатқанда да “өзіңнің орнынды кім толтырар, командир” деген күдігі бас көтеріп, мына Кибеноктан жауап күткендей еді, оның әлгі қақтығыстан ба, әйтеуір, тымырайған жүзі сыр ашпайтын сыңай аңғартты.

Кибенок та командирімен іштей табысып келе жатқан... “Қысылғанда өзін ойға түсесің тек, майор!” Иә, имандай шыны. “Ерлік, достық, қауіптілік” деген ұғым жастайынан әке мінезінен санасына сіңсе, кейін Телятников арқылы солардың мәнісін қолмен ұстап көргендей екен. Өртші үшін осы үш таған түйіннің ешқашан жігі ажырамастай. Ерлік тегін жасалмайды. Оны сомдар тұста достықтың тегеурінді күшінсіз қауіптілік тозағынан күймей өту екі талай. Яғни, достықсыз қауіптілік қақпанында қансырап қалу қиын емес. Қауіп, үрей, тосын кеселді қабырғасын қақыратып сөккендер ғана Ерлік үстемдік алар. Солай екендігіне көзі жетіп те жүр. “Өртшілер уставы қанмен жазылған” деп Телятников-

тың жиі қайталауы тегін дейсіз бе? Сана-сезімге салған салмақ қой. В.Саниннің “Алапат өрт” романын оқып шығуға беріп тұрып: “Конспектілеп оқы!” деді қашанғы талапшылдығына бағып. Кейін кітапты өзіне қайтарарда бұл:

— Конспекті бір дәптерге жуықтады, — десін шынайы мақтанышпен.

Телятников жатып кеп күлсін:

— Бастағы конспектің қалай? — Бір күлсе көзінен жасы аққанша ұзақ селкілдеп, жаңарып, жайнап қалушы еді, сол әдетіне басты. — Бас-с-с-тағың-ды-ы айт-а-мын! Қалың ба-а?

Өзінің аңқаулығын жаңа сезінген Кибенок та командирімен қосыла күліп, құр атқа мінгендей жеңілейіп қалды. Сол шуақты сәтті еске түсіруі мына қазір жан алқымға тірелгенде екінші тынысын ашқандай болды. Алда қандай қыспақ күтіп тұрғанын жақсы сезсе де, “Отан үшін жан пида!” деп ерекше серпіліспен жұлқынып кеп берді. Дауысы қатты шығып кетті:

— Өлімнен қорықпаймын мен!

Правик жүгірісін сәл тежеп, оған жалт қарады:

— Дауды қойсайшы! Сал... — Манағыдай емес енді кірген екен, сөзінің сонын жұтып қойды да қайта жалғады. — Салғыласатын жер емес.

— РТП, сен мені дұрыс түсін! Сауысканның сақтығына тели көрме манағы сөз нобайын.

Правик өзін РТП деп дәріптегеніне кәдімгідей арқаланып қалды. “Руководитель тушения пожара”. Өртке ең алғаш түскен адамды осылайша даралайды. Жай қамыт емес, бұғалықтай бұлтартпайтын қанды қамыт! Бес минут төзді оның азабына. Тұтқиылдан Кибенок келіп киліккелі де біршама уақыт болып қалды. Досына енді ол жадырай қарап, жаныға тіл қатты:

— Біз болмасақ кім бар енді?! Біз өлімнен қорықпаймыз!

Екеуі бір мезет мандайдан соққандай кілт тоқтады. Тулаған жүрек дүрсілі кеудені тепкілейді. Машина залының тұйықталатын тұсы еді, төбеден күтірлеген өрт дыбысы жылан ысқырығындай естіліп зәрені алады. Аяқпен басып, көмекейінен айыр тілін суырып алмасаң, өзінді шағады. Ол

үшін оның қапысын табу керек. От ұясын дәл анықтап барып қана әрекет қылмаса опық жегізеді. Осы жағын ой елегінен өткізіп үлгерген Правик:

— Төбеге қалай да көтеріліп, әу-жайды шамалап алуымыз керек! — деді жұлып алғандай.

Кибенок та екі айтқызбай, соңынан еруге ыңғайланды. Көкейіндегісін де нығырлап қойды.

— Қазір қабылданатын нақты шешім осы барлауымыздың сапасына байланысты екендігін ұмытпайық!

Жайшылықта талай басып жүрген басқыштары еді. Дікдік етіп көтеріле салатын. Үрейсіз, қауіпсіз басқан әрбір белдік табанға жайлы тиетінін енді сезіп келеді. Бірақ қимылдары ширақ. Бойдан әл кетпесе, ойдан сенімділік жоғалмасы анық. Правик алда көтеріліп барады. Оның өкшесіне тұмсығын жалатқандай болып Кибенок тырмыса өрлейді. Тіреуішке кенедей жабысып, мысықша керіле түседі. “Тайып кетпелік” дейтін алаңдаушылықтан да ада емес.

Правиктің аяғы төбеге тиді. Кибенок та көтеріліп оның қапталына тұра қойды. Жиырма метрдей жер құдды, вулкандай атқылап, сарқ-сұрқ қайнап жатыр екен. Түйдек жалын құсқан алып өңеш қып-қызыл, көз қарықтырады. Екі өртші жағдайды бірден түсінгендей еді.

— Күресті дәл осы нүктеден бастауымыз керек шығар? — деді Кибенок ұйытқи соққан жалыннан бетін қалқалай түсіп.

— Дұрыс ақыл! — Правик ойланып қалды. “Бірақ мына жіңішке баспалдақпен көтеріліп болғанша, күллі станцияны от жалмар...”

— Күдігінді түсінемін, — деді Кибенок, — бір амалы бар...

— Қандай?

— Машина залының екінші жағынан лафетті тұғыр қондырғылардың көмегімен жаппай көтерілуге болмай ма?

Сұраққа сұрақ қойылды. Жауабын кім берер? Правиктің де ойына келген бұл тәсіл. Әйтсе де “тұғырды жалғап әжетке жаратқанша не заман?” деген жасқаншақтық ұнжырғасын басқан. Кибеноктың тұжырымы болса мынау. “Расында да осы жолды таңдаған дұрыс” деп іштей бекінген Правик досына тоқетерін айтты.

— Келістік осыған.

— Жараған, — деді Кибенок қою қасын жоғары ойнатып. Разылық кейпін осылай білдіретін дағдысы еді. — Сен қолдасаң, майор Телятников та бұрыс демес. Тура шешім, дара шешім осы болар.

— Ұсыныс сенікі, — деді Правик өрт шебінен көз алмай, барлық жағдайды жадына көшіріп қою ниетімен. — Сенің де аузың дуалы еді ғой. Қателеспесбіз. Былайғы өртшілердің де қолдайтынына сенемін.

Кибенок басқышқа аяғын асығыс салып, белуардан жасырынып үлгергенде Правик те төменге түсуге ыңғайлана берді. Бірақ неге екені белгісіз осы биік тұғырдан түнгі Припять келбетіне тағы бір көз салуға аңсары ауып кетті. Бұрын да осы жерге техникалық бақылау шараларына сәйкес талай рет шыққан. Қалаға сондай сәтте де құмарта қарап қоятын. Көше шамдарынан басқа жарық семіп, тоғыз қабатты үйлер ұйқы құшағында балбырап жатқандай болып көрінетін. Шыдамай, ішінен үздіге күбірлейтін: “Мына біздің бейбіт атом сендердің тыныштықтарына қызмет ете береді. “Қазір осы бір сөз есіне түскенде жауырынына құмырсқа жүгіргендей тұла бойы тітіркеніп, қаз еттеніп шыға келді. “Атомнан енді сақтанбасандар болмайды!” деп қала халқына жүрек сөзін, әмірін арнағысы бар. Бірақ оны дәл қазір кім тыңдар?! Дәрменсіз еді. Әйелі Надежданың, балашағасының құлағына жетер ме? Көппен бірге солардың да саулығын тіледі. “Өзімізді қойшы, манадан бері радиация уын таратып біткен шығар” деп ойлауы мұң екен, тұрған орнынан оқ жыланша атылып, төмен сырғыды.

Өртшілерге жағдайдың барысы шапшаң түсіндірілді. Бейбіт өмірдегі аса қауіпті мамандық иелері кесімді шарттың сан тарау, қилы жолына түсіп, отпен бетпе-бет келгендей әсерде тұр. Ұйқы қашқан, абыржынқы өң дейтіндей емес, бәрі де сергектіктің болат серпінінен енді атылғалы, атылғалы тұр ма дерсің! “Алға бірінші өзім түсемін!” — деп қайрап қойды өзін Андрей Николаевич Половинкин. Ал Иван Шаврей ағасына көз қиығын тастады. Леонид болса, бәз баяғы сол салмақты қалпы — атом дүмпуінен жер қозға-